RICHARD HOVING

MIEP ORANJE

ZOEKTOCHT NAAR DE KOERIERSTER DES DOODS

2023 Prometheus Amsterdam

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

© 2023 Richard Hoving
Omslagontwerp Sander Patelski
Foto auteur Bob Bronshoff
Illustratie omslag Detail van de foto van de examenklas 1941/1942 van de hbs A van Het Baarnsch Lyceum/Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Opmaak binnenwerk Mat-Zet bv, Huizen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4924 6

Proloog

‘Miep, waar ben je?’

Presentator Fons de Poel zucht diep als hij op vrijdagavond 3 mei 1996 het tweede onderwerp van actualiteitenrubriek *Brandpunt* met veel gevoel voor drama inleidt.

> Leef je nog? Waar ben je en waarom heb je ons verraden?

Terwijl hij de kijker van het journalistieke televisieprogramma van de KRO via de camera toespreekt, vouwt en spreidt De Poel afwisselend zijn handen.

> Al 50 jaar lang wordt een groep voormalige verzetsstrijders achtervolgd door deze vragen. En er spookt een naam door hun hoofd: Miep Oranje.

Op een foto die vervolgens in beeld verschijnt, staat een jonge vrouw met een vol gezicht. Ze lijkt zich bewust van de fotograaf en lacht. Ze draagt een hoofddoekje dat onder haar kin is geknoopt, maar haar donkere haar is goed zichtbaar.

Haar diepliggende ogen zijn klein. Wenkbrauwen lijkt ze niet te hebben.

De presentator schetst hoe de vrouw zich in de Tweede Wereldoorlog aanmeldde als koerierster bij het verzet, maar verliefd werd op een Duitse officier van de *Sicherheitsdienst*, waarna ze al haar voormalige kameraden verraadde. Honderden mensen werden opgepakt en velen daarvan vonden de dood. De Poel:

> Miep Oranje, ze werd na de oorlog niet veroordeeld en verdween spoorloos door slim te opereren en een relatie aan te knopen met een Britse inlichtingenofficier. Ze bleef dus onbestraft, tot oneindig leed van de nabestaanden. Leef je nog? Waar ben je? Waarom heb je ons verraden?

In de ruim zeventien minuten durende reportage komen voormalige verzetsvrienden, de officier van justitie die is belast met de vervolging van oorlogsmisdadigers, en amateurspeurders aan het woord. Allemaal laten ze geen misverstand bestaan over de ernst van Miep Oranjes daden. De officier van justitie zegt: 'Als je het hebt over verraad, verraders en hulpverlening aan de vijand, kun je wel zeggen dat ze van een zwaar kaliber was.' Een jeugdvriend die haar een tweede verzetsgroep binnenloodste die ze verraadde, twijfelt niet: 'Ze is een van de groten in het verraad in Nederland.' De twee amateurspeurders, die actief waren in het verzet maar Miep niet hebben gekend, noemen haar erger dan de verrader Anton van der Waals, die na de oorlog ter dood werd veroordeeld en de kogel kreeg.

Op de inleidende vragen van de presentator komen in de uitzending van *Brandpunt* geen antwoorden. De bewering dat de verraadster na de oorlog met behulp van een Britse officier naar Tanzania is gevlucht, wordt in de uitzending niet met bewijs onderbouwd. 'Ik kan het niet plaatsen,' reageert de officier van justitie. 'Het is een verhaal. Er zijn meer verhalen. Ik kan er niets mee.'

Miep Oranje werd na de oorlog niet bij verstek veroordeeld door de bijzondere rechtspleging, die was opgetuigd om af te rekenen met 'foute' Nederlanders en Duitse oorlogsmisdadigers. Volgens de officier van justitie had ze 'wellicht' kunnen worden vervolgd, maar was haar strafdossier 'ook weer niet zodanig duidelijk dat het had moeten gebeuren'. De amateurspeurders zien in het uitblijven van een rechtszaak in de jaren na de bevrijding de hand van het voormalig verzet. Dat zou haar verraad een schande voor de organisatie hebben gevonden en daarom de zaak in de doofpot hebben gestopt. Maar meer dan een gevoel is dat niet, erkennen de speurders. Beiden pleiten voor een 'einde aan de geheimzinnigheid' en 'opening van zaken'.

De jeugdvriend heeft de hoop opgegeven dat er duidelijkheid komt over Mieps beweegredenen om voor de Duitsers te gaan werken. 'Het is eigenlijk niet denkbaar dat ze nog ooit op de proppen komt,' zegt hij geëmotioneerd. Maar de sporen die ze heeft getrokken in het leven van anderen, blijven volgens hem 'onuitwisbaar'. Hij zegt nog iedere dag te worden verteerd door schuld omdat hij Miep vertrouwde.[1]

Het verraad door Miep Oranje intrigeert ruim vijftig jaar na de oorlog nog velen. De *Brandpunt*-reportage aan de voor-

avond van dodenherdenking en Bevrijdingsdag in Nederland, wordt goed bekeken en positief gewaardeerd. 'Even afgezien van de ernst van het programma kunnen we van een succes spreken,' laten de samenstellers naderhand aan een van de geïnterviewden weten. Toch levert de reportage geen 'tastbare aanwijzingen' op over hoe het met Miep is afgelopen, schrijven ze.[2]

Veel vragen rond Miep Oranje zijn bijna tachtig jaar na de oorlog nog altijd onbeantwoord. De geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog in Nederland is niet aan haar voorbijgegaan, maar naar de omvang van haar verraad en haar motief is tot nu toe nauwelijks gedegen onderzoek gedaan.[3] Haar persoonlijk leven is alleen in grote lijnen bekend. Wat journalisten en historici die over haar hebben geschreven parten speelt, is het gebrek aan bronnen. Miep Oranje heeft bijna geen papieren sporen nagelaten, het naoorlogse strafdossier tegen haar is dun en onvolledig en haar familie – haar vader voorop – is in de loop der jaren weinig spraakzaam geweest over haar. Het gebrek aan informatie staat stevige conclusies over Miep Oranjes optreden in de oorlog niet in de weg. Ze wordt in de literatuur 'een massamoordenares zonder weerga' genoemd en draagt de bijnaam 'Koerierster des doods'.[4]

Dit boek begint met een korte levensschets die meer licht werpt op Miep Oranje en haar familie dan tot dusverre is gedaan. Deze schets is gebaseerd op veel niet eerder geraadpleegd archiefmateriaal. Bronnen die wel eerder zijn gebruikt om een beeld van haar jeugd te scheppen, zijn kritisch

onderzocht. Dit alles geeft antwoord op verschillende vragen. In wat voor een gezin groeide ze op? Wat waren haar dromen en idealen? Hoe keken tijdgenoten tegen haar aan en wat voor een leven leidde ze aan de vooravond van de oorlog en na de inval van de Duitsers in mei 1940?

In 1943 rolde ze via een vriendin in het verzet. Haar rol in de strijd tegen de bezetter, die door haar latere verraad sterk onderbelicht is gebleven, wordt onder meer gereconstrueerd aan de hand van een bijzonder dagboek van een jonge onderduiker en een verloren gewaand Duits strafdossier tegen een aantal Nederlandse verzetsstrijders. Miep Oranje ging na haar arrestatie in december 1943 voor de vijand werken. Wie zich verdiept in haar verradersrol komt al snel tot de conclusie dat het aantal arrestaties dat aan haar verraad is te wijten, schromelijk wordt overdreven. Dat honderden mensen door haar toedoen zouden zijn opgepakt, is een onzinnige bewering die niet alleen in de *Brandpunt*-aflevering wordt gedaan, maar ook in meerdere publicaties is terug te vinden.[5] In dit boek wordt de werkelijke omvang van haar verraad uiteengezet. Dat leidt er niet toe dat ik haar vrijpleit. Dat ze zich schuldig heeft gemaakt aan verraad, staat voor mij vast. Maar door feit en fictie rond haar verradersrol van elkaar te scheiden wil ik recht doen aan haar geschiedenis en laten zien hoe deze zich daadwerkelijk heeft voltrokken. Met een aantal hardnekkige mythen rond Miep Oranje wordt afgerekend. Bijna tachtig jaar na de oorlog wordt ook voor het eerst duidelijk wat haar bewoog om haar verzetskameraden uit te leveren aan de Duitsers.

Miep Oranje verdween in juli 1944 spoorloos. Op de vraag

waar ze sindsdien is gebleven en of ze nog leeft, in 2023 is het honderd jaar geleden dat ze werd geboren, wordt in dit boek geen definitief antwoord gegeven. Alle denkbare sporen die naar haar kunnen leiden, zijn bewandeld. Het zijn uiteenlopende sporen die naar verschillende delen van de wereld voeren, maar ze hebben één ding gemeen: ze lopen dood. Na de bevrijding speurden verschillende overheidsinstanties naar Miep, om haar strafrechtelijk te kunnen vervolgen voor haar verradersrol. Toen ze na een aantal jaren nog altijd niet in beeld was, verloren de instanties hun interesse in de verraadster. Haar familie bleef om emotionele en praktische redenen langer naar haar zoeken, maar gaf het uiteindelijk ook op. Verschillende journalisten, historici en amateurspeurders hebben zich in de voorbije decennia gebogen over haar verdwijning. Meerdere onderzoekers beweren dat ze 'het mysterie Miep Oranje' hebben opgelost, maar ieder van hen heeft zijn eigen lezing van wat er met haar is gebeurd.[6] Door de verschillende scenario's na te lopen, laat ik zien dat niemand – hoe overtuigd hij tot op de dag van vandaag ook is – het raadsel van haar verdwijning heeft opgelost. Ik beschrijf tot slot mijn eigen zoektocht, die veelbelovend begon met een briefje met daarop de woorden: 'Miep gevonden'.

Het verraad en de verdwijning van Miep Oranje maakt nog altijd velen nieuwsgierig. De *Brandpunt*-reportage die sinds een aantal jaren op de website *YouTube* staat, is ruim 90.000 keer bekeken. De reacties die onder video staan, zijn hard en veroordelend: 'Vreeselijke *[sic]* vrouw', 'Wat een monster Miep'. Een enkele kijker komt met een eigen 'theorie' om haar verraad te verklaren. 'Ik zou bijna de indruk

krijgen dat Miep met de dood bedreigd is en vervolgens haar "vrienden" verraadde wanneer ze vervolgens zelf alsnog vermoord is. Ik zeg maar wat maar tja, wie weet.'[7]

Reportage van KRO *Brandpunt* over Miep Oranje

1

Een zwijgzaam meisje

In kleine advertenties in twee landelijke en twee Zeeuwse kranten maken Cornelis Leendert Oranje en Maria Oranje-van der Vies op 8 mei 1923 de 'voorspoedige geboorte' van hun dochter Maria bekend. Het meisje dat de roepnaam Miep krijgt, is twee dagen eerder thuis aan de Kleverlaan in Bloemendaal geboren.[1] Ze is de tweede dochter van Cees en Maria. Zes jaar eerder is Henderina Cornelia (Henny) geboren.[2] De mededeling in de twee Zeeuwse kranten is bedoeld voor familie, vrienden en kennissen die Mieps ouders in 1913 na hun huwelijk achter zich hebben gelaten. Zowel haar vader als haar moeder zijn geboren en getogen Zeeuwen.

Cees Oranje wordt in 1889 in Goes geboren als de achtste van dertien kinderen. Een jonger zusje overlijdt voordat ze een jaar oud is.[3] Hij groeit op in een gereformeerd middenstandsgezin. Zijn ouders, Cornelis Oranje en Henderina Cornelia Meijers, drijven een winkel in matten, tapijten en kleden.[4] De zaak ligt in de straat Voorstad, dicht bij de Ganzepoortbrug of Stenen Brug, een van de weinige zichtbare

overblijfselen van de geschiedenis van Goes als vestingstad. Na de christelijke lagere school, waarvan zijn vader een aantal jaren bestuurslid is, gaat Cees naar de driejarige hbs in Goes.[5] Met vijf oudere broers ligt het niet voor de hand dat hij de winkel van zijn ouders te zijner tijd zal overnemen. Cees is vijftien jaar als hij met het hbs-diploma op zak in september 1904 in Rotterdam als stuurmansleerling aan boord stapt van het Engelse zeilschip Beeswing.

Hij tekent een leercontract voor vier jaar op de stalen driemaster. In zijn contract staat dat de leerling (*apprentice*) niet op bedrieglijke wijze uit dienst mag treden, geen kroegen of bierhuizen mag bezoeken en niet aan onwettige spelen (gokken) mag deelnemen. Zijn ouders moeten een waarborgsom van 15 pond sterling storten, die na afloop van de contracttijd bij goed gedrag wordt terugbetaald. Als leerling krijgt Cees geen salaris, maar na vier jaar moet hij voldoende zijn opgeleid om het examen 2de stuurman op de grote zeilvaart af te kunnen leggen. In de havens die het schip aandoet, krijgt hij – net als de twee andere stuurmansleerlingen aan boord – zakgeld van de kapitein.[6]

Zijn belevenissen aan boord van de Beeswing legt de jonge Cees Oranje vast in een dagboek. De eerste dagen van zijn nieuwe bestaan vallen hem zwaar:

> Vannacht heb ik voor 't eerst aan boord geslapen; doch ik kan er niet goed aan wennen en heb weinig rust genoten. Bovendien zaten de stuurlieden met de kok en zeilmaker hiernaast tot heel laat liederen te zingen. […] Werken als een paard en ik word nog uitgelachen door die Engelschen

> op den koop toe als ik iets niet goed versta of niet goed zeg. We zijn nu bezig om de kunstmest die naar Australië moet in te nemen in 't grootluik en meteen wordt de ballast gelost.

Als het schip na de nodige voorbereidingen vertrekt en na ruim een week de Golf van Biskaje bereikt die zich uitstrekt van het Franse Bretagne tot de noordkust van Spanje, spelen wind en deining de stuurmansleerling parten. 'Ik weet nu wat zeeziekte is en vind het verschrikkelijk. Bovendien kwam er heimwee bij en iedereen was norsch en onvriendelijk.'

Over de Atlantische Oceaan zet de Beeswing koers richting Kaap de Goede Hoop, het zuidwestelijkste punt van Afrika. Half december 1904 begint de oversteek van de Indische Oceaan richting Melbourne. Op nieuwjaarsdag 1905 noteert Cees in zijn dagboek dat de twee medeleerlingen en hij op goede voet staan met de andere 'lui' aan boord.

> Alleen de kapitein heeft nog nooit een woord tegen ons gesproken, maar die praat tegen niemand. Alleen 's morgens als hij aan dek komt vindt hij altijd wat om over te brommen. Het is een norsche man en hij drinkt ook.

Na 108 dagen laat het schip op 23 januari 1905 het anker vallen voor de kust van Melbourne. In de havenstad aan de zuidoostkust van Australië ontvangt Cees vier brieven van thuis. 'Het was voor mij de gelukkigste dag sedert mijn vertrek van huis.'

Het schip Beeswing waarmee Cees Oranje de wereld over voer. State Library of South Australia

Als de Beeswing eenmaal is gelost, is het wachten op orders voor het vervolg van de reis. Cees gaat elke dag aan wal en verbaast zich over de grote brede straten, 'allemaal recht en rechthoekig op elkaar lopend'. Dat is in zijn geboortestad Goes wel anders. Niet minder verbaasd is hij over het gedrag van de matrozen van het schip aan de wal.

> De matrozen zijn steeds in de lorum en we hebben de eerste dagen vreeselijke vechtpartijen gehad. […] Drie man hebben we helemaal niet meer gezien na aankomst en 1 heeft een messteek in de rug. Je kunt niet gelooven dat dit dezelfde lui zijn van op zee.

Na een maand krijgt de Beeswing opdracht door te varen naar Newcastle aan de Australische oostkust om daar kolen

te laden voor de Chileense havenstad Valparaíso. Tijdens de anderhalve maand durende zeilvaart over de Stille Oceaan wisselen storm en prachtig weer elkaar af. Eenmaal in Chili begint het lange wachten. Als de kolen zijn gelost – uiteindelijk niet in Valparaíso, maar in Caleta Coloso – blijft een nieuwe lading uit. Eind augustus 1905 is er nog geen zicht op een vervolgreis. Een brief van zijn ouders is, ondanks het weinige goede nieuws dat ze schrijven, reden voor blijdschap bij Cees.

> Wat was ik blij. Het nieuws was niet zoo bijzonder gunstig, veel ziekte thuis, maar het ontvangen was alleen al een genot. Eergisteren had ik juist een brief naar huis gezonden. Gingen we toch maar naar huis! We liggen hier nu al 3 maanden en nog geen vooruitzicht. Iedereen vindt het beroerd.

Op 7 oktober 1905 ziet Cees het niet meer zitten aan boord. Met de Engelse stuurmansleerling Pratt ontvlucht hij de Beeswing. 'Het was ook geen leven meer, iedereen is erg onvriendelijk, eten kregen we haast niet meer en we moesten nog harder werken dan de matrozen.' Pratt weet op een schip naar Sydney te ontkomen. Cees wordt door de kapitein van de Beeswing teruggehaald. 'Ik vond het vreeselijk beroerd en de tranen zijn niet uitgebleven.' Terug aan boord wordt hij voor straf een nacht in de boeien aan dek gezet. Lang treurt hij niet over zijn mislukte vluchtpoging. Het schip krijgt eindelijk een nieuwe opdracht. Er moet terug naar de Australische oostkust worden gezeild. Met een la-

ding kolen wordt vervolgens weer koers richting de Chileense kust gezet.[7]

Op 17 december 1906 komt de Beeswing, 27 maanden na vertrek, aan in de 2e Katendrechtsehaven in Rotterdam. Het schip is vanaf de Chileense oostkust om Kaap Hoorn, het zuidelijkste punt van Zuid-Amerika, richting Europa gevaren. Cees wordt door zijn vader Cornelis Oranje afgehaald. Samen besluiten ze dat er geen toekomst voor hem is in de tanende zeilvaart. Het leercontract wordt vroegtijdig beëindigd. De waarborgsom die zijn ouders hebben betaald, zijn ze kwijt. Maar Cees vertrekt niet zonder een lovend getuigschrift. De 'apprentice' heeft zich een bekwaam en goed zeeman getoond, die nuchter, gehoorzaam en betrouwbaar is, schrijft de kapitein. Dat de stuurmansleerling van het schip is gevlucht, heeft hij hem vergeven. Al kan een 'enorme kist gesorteerde sigaren' die zijn vader achterlaat, daar een handje bij hebben geholpen.[8]

De grote zeilvaart heeft begin twintigste eeuw zijn beste tijd gehad. De wereldzeeën worden meer en meer bevaren door stoomschepen, die sneller zijn en niet afhankelijk van wind. De stoomvaart is dan ook de toekomst waar Cees Oranje terug aan de wal voor kiest. Nadat hij in juli 1908 het examen 3de stuurman voor de grote stoom- en zeilvaart op de zeevaartschool in Vlissingen heeft gehaald, kan hij als 4de officier bij de Stoomvaart Maatschappij 'Nederland' in Amsterdam aan de slag.[9] De rederij die als motto voert 'Semper Mare Navigandum' (de zee moet steeds bevaren worden), is in 1870 opgericht en vaart met personen, goederen en post op een aantal Europese steden en op de kolonie Neder-

lands-Indië. In augustus maakt hij zijn eerste reis voor de rederij met de Timor naar Nederlands-Indië.[10]

Tussen de verschillende reizen voor de 'Nederland' is Cees bij zijn ouders in Goes en leert hij voor het volgende stuurmansexamen. In 1911 brengt hij het tot 2de stuurman.[11] Rond deze tijd leert hij Maria van der Vies in Vlissingen kennen. De vijf jaar jongere Maria is de dochter van een loods in de Zeeuwse havenstad. Haar moeder is huisvrouw. Anders dan Cees komt ze uit een klein gezin. Haar ouders krijgen in 1892 hun eerste kind, een zoon, maar die wordt niet ouder dan elf dagen. Een jaar later wordt Maria geboren. Als zij drie jaar oud is, krijgt ze een zusje, Johanna Barbara.[12]

De 24-jarige Cees Oranje en de 19-jarige Maria van der Vies trouwen op 24 april 1913 in Vlissingen. Na hun huwelijk verlaten ze hun geboortegrond en verhuizen ze naar Amsterdam. Daar betrekken ze een woning aan de Veerstraat in de Schinkelbuurt, op loopafstand van het Vondelpark.[13] De keuze voor Amsterdam is ongetwijfeld ingegeven door Cees' werk voor de Stoomvaart Maatschappij 'Nederland'. Het hoofdkantoor van de rederij staat aan de Prins Hendrikkade in de hoofdstad. De vloot is een aantal jaren eerder verplaatst van de Handelskade naar het tegenovergelegen Java-eiland in het IJ. De schepen vertrekken in de regel van de Javakade en worden gelost aan de Sumatrakade op het schiereiland.[14] Rond zijn huwelijk vaart Cees Oranje vijf maanden niet. Eind juli vertrekt hij met de Billiton naar Nederlands-Indië. Kort voor de afvaart is hij geslaagd voor het examen 1ste stuurman. Het duurt bijna vijf maanden voordat Cees en Maria elkaar weer terugzien.[15]